

Probleme specifice de evidență a fondurilor și colecțiilor de documente feudale

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN

Documentele feudale aflate în depozitele Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții sunt organizate pe fonduri și colecții. Gruparea documentelor pe fonduri a fost introdusă în arhivistica românească după al doilea război mondial. Înainte de această dată, arhivele erau organizate pe depuneri sau pe „colecții de fonduri”, ca, de exemplu, colecția *Administrative Vechi*, care a fost desfăcută, constituindu-se mai multe fonduri.

În aceste fonduri și colecții deținem un bogat material arhivistic, din care menționăm cele mai vechi documente: cel din <1374>, prin care Vladislav Vlaicu, domnul Țării Românești, dăruiește ctitoriei sale, mănăstirea Vodița, sate și venitul unor dări, și cel din 30 martie 1392, emis din cancelaria voievodului Moldovei, Roman Mușat, care dăruiește lui Ianăș viteazul sate pe Siret. Acest tezaur documentar ar fi fost și mai bogat, dar multe documente s-au distrus, rămânând amintite în hrisoave, cum ar fi cel al lui Dan I, din 3 octombrie 1386, sau în cele ale lui Mircea cel Bătrân, Vlad Călugărul etc., fapt ce dovedește că au existat destule documente mai vechi decât cele mai sus amintite.

Documentele au fost organizate pe fonduri, având în vedere principiul provenienței, și pe colecții, după anumite criterii.

Pentru perioada feudală, în Țara Românească și Moldova, cele mai bogate arhive și cu documentele cele mai vechi sunt cele ale așezămintelor ecleziastice (mitropolii, episcopii, mănăstiri, biserici), care, ca și alți proprietari, și-au format arhive din documentele primite, pe care le păstrau ca o dovadă a drepturilor lor.

La documentele proprii se adaugă cele primite din partea diferitelor persoane pentru a fi păstrate, mitropoliile și mănăstirile fiind considerate ca locuri mai sigure de păstrare. Fondurile ecleziastice s-au conservat așa cum au fost organizate de creatorii lor. Mitropoliile și unele mănăstiri din Țara Românească și Moldova au păstrat și acte oficiale. Se socotește că Arhiva Generală a țării era la Mitropolie. Astfel, Mitropolia Țării Românești, precum și unele mănăstiri, ca, de exemplu, Bistrița, Stavropoleos, Cozia, păstrau acte oficiale, iar la 1780, episcopiile, conform prevederilor cuprinse în „Pravilniceasca condică”, trebuiau să păstreze „pururea” condicile de documente. Așezămintele ecleziastice și, în special Mitropolia, prezentau garanția păstrării

valorilor, în rândul cărora intrau și documentele. După 1800, Mitropolia elibera o adeverință pentru documentele depuse și acestea nu se înapoiau fără prezentarea ei.

La începutul secolului al XIX-lea, în Țara Românească și Moldova, în afara Mitropoliilor din Iași și București, posedau arhive mai importante și mai vechi cele cinci episcopii, de la Argeș, Buzău, Râmnic, Huși, Roman, și mai multe mănăstiri, dintre care menționăm câteva: Cotroceni, Hurezi, Neamț, Radu-Vodă, Tismana etc.

Începând de la 1862, în mare parte, documentele aflate la așezămintele ecleziastice au început să fie depuse la Arhivele Statului de atunci. Dar nu puține documente au ajuns și în alte locuri. Unele din documentele care au aparținut arhivelor ecleziastice au ajuns, pe diferite căi, la Biblioteca Academiei Române, unde au fost introduse în colecția *Documente istorice*.

Iată, de exemplu, documente din Arhiva Mitropoliei Țării Românești constituie pachetul XIV al acestei colecții; documente din Arhiva Mănăstirii Snagov, din aceea a Episcopiei Roman și altele se găsesc în această colecție. Colecția *Documente istorice* se află acum la D.A.N.I.C., dar nu se mai poate face nimic pentru reintegrarea documentelor respective la fondurile de care au aparținut. Ele au fost introduse în circuitul științific cu această apartenență.

În ceea ce privește colecțiile de documente feudale, după cum bine știm, ele sunt organizate după mai multe criterii: cronologic, tematic, al suportului, limbii, geografic. Astfel sunt, de exemplu, colecțiile *Secția istorică* (cu documente aranjate după criteriul cronologic), sau cele organizate pe criterii de limbă (*Documente turcești*, *Documente latinești*, *Documente armenesti*), geografic (*Documente muntenesti*, *Documente moldovenești*, *Documente bucovinene*), a formei de păstrare (*Peceți*, *Manuscrise*, *Suluri*).

În afara acestor colecții, organizate pe baza unui criteriu anume, există și colecții în care se introduc documentele achiziționate și pentru care nu se poate stabili apartenența la un fond. Astfel, avem colecția *Achiziții Noi*, constituită, în forma în care se găsește astăzi, în anul 1950, și în care s-au adunat documentele intrate prin cumpărări, donații etc. în Arhivele Istorice Centrale, mai puțin cele care, prin conținutul lor, se integrău la un fond sau colecție existente sau puteau forma un fond personal sau familial de sine stătător.

Colecția *Achiziții Noi*, alături de colecția *Documente istorice*, este una din cele mai mari pe care le deținem, fiind formată din 3109 pachete, totalizând circa 56.071 unități arhivistice și îmbogățindu-se în permanență, fiind o colecție deschisă. Menționăm că în anul 2002 a fost publicat și un prim volum al unui indice cronologic al acestei colecții, cuprinzând documentele începând cu sfârșitul secolului al XIII-lea și până la 1685, iar al doilea volum, încercând să acopere perioada 1686-1770, este în pregătire. Această lucrare facilitează regăsirea documentelor într-o colecție cu 54 de inventare. Avem și colecții

donate sau vândute instituției noastre și pe care le păstrăm așa cum le-au organizat creatorii lor (de exemplu, colecția *George Potra*).

Documentele feudale sunt inventariate în marea lor majoritate, dar, anual, intră, prin achiziții, noi piese cărora li se întocmește evidența și sunt repartizate la colecțiile și fondurile existente.

În continuare, vom prezenta activități efectuate de lucrătorii acestui compartiment în vederea îmbunătățirii evidenței fondurilor și colecțiilor pe care le deținem, precum și deficiențele pe care le avem la acest capitol și cum vedem remedierea lor.

O problemă deosebită în ceea ce privește evidența o avem în legătură cu colecția *Documente istorice*, preluată de la Biblioteca Academiei Române, unde existau inventare doar pentru jumătate din documentele cuprinse în ea (1468 pachete). La preluare, inventarele existente nu ne-au fost date, dar ni s-a permis microfilmarea lor; cealaltă jumătate, pachetele MCDLXIX-MCMXCVI, nu aveau nici o evidență, trecându-se la inventarierea lor. Documentele sunt scrise în paleografiile româno-chirilică, slavă, latină, germană, maghiară, turco-osmană, greacă, rusă, bulgară etc., fapt ce a atras greutatea în fișarea lor din cauza lipsei de specialiști. În prezent, deși serviciul are acoperire în cunoscători ai paleografiilor de mai sus, nu este ușor, întrucât documentele scrise în paleografii grele (maghiară, germană, greacă, turco-osmană ș.a.) nu pot fi inventariate într-un ritm prea alert. Situația, în ceea ce privește inventarierea acestei colecții, este mulțumitoare: documentele româno-chirilice și slave sunt fișate, iar ritmul de inventariere a celor scrise în paleografiile germană și maghiară a crescut simțitor.

Astfel, avem pachete inventariate cu mult timp în urmă, pentru care nu puteam constitui inventarele din cauza documentelor scrise în paleografii pentru care nu aveam specialiști. Această situație s-a remediat, ceea ce ne-a permis accelerarea dării în cercetare: s-au dactilografiat și colaționat zeci de volume de inventar ale acestei colecții, în prezent ele aflându-se la Sala de studiu.

De asemenea, în vederea îmbunătățirii evidenței, inventarele acestei colecții-mamut, inventare ce cuprind câte o mie și chiar cu mult peste o mie de unități arhivistice, sunt însoțite de liste cronologice ale documentelor cuprinse în ele. Acest fapt este o premieră, lista cronologică nefiind prevăzută în *Normele tehnice*, dar pe care o considerăm binevenită, în special în cazul colecțiilor mari. După cum bine știm, documentele feudale sunt grupate în pachete, constituite pe moșii, și, în cadrul fiecărui pachet, sunt ordonate cronologic, ceea ce face ca cei interesați de o anumită perioadă istorică, de o cancelarie domnească etc. să consume foarte mult timp în vederea depistării unităților arhivistice de care sunt interesați; aceste liste cronologice facilitează mult cercetarea, dar ne dau și o evidență mai exactă a ceea ce deținem.

În perspectivă, ar fi bine de realizat un indice cronologic al acestei colecții, fapt ce presupune un volum mare de muncă, dar poate noua generație de

arhiviști va reuși să întocmească o astfel de lucrare. De asemenea, pentru o evidență absolut corectă, ar trebui reinventariată și prima parte a colecției.

O altă problemă de evidență ridicată tot de această colecție este aceea a prezenței, în cadrul ei, a fondului *Agenția consulară austriacă de la București* (anii extremi 1781-1808). Documentele se află în pachetele MDCCCLX-MCMXXII, circa 10 m.l. Din cele 62 pachete, în prezent au fost inventariate 31 pachete (mai puțin documentele osmane, armenesti și în ivrit).

În depozitele Direcției Județene Sibiu a Arhivelor Naționale, se păstrează 41 unități arhivistice din fondul de mai sus, documente din perioada 1781-1816, inventariate, reprezentând o cantitate de 1,75 m.l., fiind, fără îndoială, un fragment al aceluiași fond.

Pornind de la principiul integrității fondului arhivistic, s-a propus ca acest fragment de fond, păstrat la Sibiu, să fie transferat, împreună cu instrumentele sale de evidență, la serviciul nostru, urmând ca, apoi, cu respectarea prevederilor *Normelor tehnice*, să fie constituit un fond aparte: *Agenția consulară austriacă de la București*. Precizăm că aceasta se va realiza după încheierea diferendului pe care instituția noastră îl are cu Biblioteca Academiei Române.

De asemenea, evidențiem că s-a încheiat inventarierea fondului *Casa de comerț Hagi Ianuș Costa Petru*, fond conținând documente scrise în paleografie greacă și prezentând un grad înalt de dificultate, iar inventarele au fost înaintate la Sala de studiu. În prezent, se lucrează pentru realizarea de indici ai acestor inventare.

Amintim și fondurile și colecțiile mici, neinventariate, existente de foarte mult timp în depozite și cărora le-am întocmit evidența de bază și le-am dat în cercetare: *Casa cămărașului Ghica*, *Comisia de cercetare a drepturilor stăpânilor particulari asupra pământurilor restituite de turci* (proprietăți pe malul Dunării). Acest din urmă fond conține informații bogate și interesante, păstrându-se în el traduceri, copii, rezumate sau mențiuni, ale unor documente vechi (din sec. XIV-XVIII), unele inedite.

În ceea ce privește fondurile ecleziastice, acestea au inventare vechi, de peste o sută de ani, care au fost întocmite în anii 1862-1864, fiind scrise în alfabet chirilic, iar la începutul secolului al XX-lea au fost transcrise în alfabet latin; ele se află la Sala de studiu, într-un singur exemplar.

Inventarele fondurilor ecleziastice nu sunt întocmite conform *Normelor tehnice* actuale, dar, de-a lungul timpului, de câte ori s-a pus problema reinventarierii, s-a renunțat la ea, întrucât aceste fonduri aveau o evidență și erau date în cercetare, preferându-se inventarierea documentelor feudale din alte fonduri sau colecții, lipsite de orice evidență și care, în anii 1970-1980, intraseră

în cantitate destul de mare în depozitele noastre (colecțiile *George Potra*, *Emil Vărtosu*, *Documente muntenești*, *Documente moldovenești*, *Mihail Bălăianu* etc.).

În perspectivă, pe linia îmbunătățirii evidenței acestor fonduri, s-ar putea efectua următoarele operațiuni: dactilografierea acestor inventare, așa cum sunt, în trei exemplare, sau o reinventariere, conform *Normelor*, operațiune ce ar necesita mult timp, deoarece cantitatea de documente este foarte mare. Aceste operațiuni trebuie efectuate cu maximum de atenție, fără a se face schimbări de structură sau a se interveni în ordonare, cotare sau în alte elemente de evidență, deoarece fondurile feudale au intrat de peste o sută de ani în circuitul științific, și, cu atât mai mult, cu cât au fost și microfilmate.

Tot în sensul îmbunătățirii evidenței acestor fonduri, s-a trecut la verificarea existentului cu inventarele, operațiune ce nu mai fusese efectuată de peste 20 de ani. Au fost deja verificate circa 40 de fonduri ecleziastice, aducându-se, în limita posibilului, mici îmbunătățiri ale inventarelor (corectarea unor erori de calcul al datei, adăugarea unor elemente de descriere a documentului etc.).

Scopul principal al acestei operațiuni este de a actualiza datele acestor fonduri (cantitate, unități arhivistice etc.), de a constata lipsurile și cauzele lor și de a depista documentele deteriorate, spre a fi înaintate Laboratorului de restaurare. S-au întocmit procese-verbale de verificare a existentului, care au fost integrate în dosarul fiecărui fond.

O altă problemă de evidență a ridicat-o colecția *Emil Vărtosu*, având 2029 unități arhivistice, 1,30 m.l., inventariată, în mare parte, cu mulți ani în urmă, dar fără un inventar definitiv și, deci, nedată în cercetare. S-a trecut la inventarierea ultimului pachet de documente, s-a definitivat inventarul și i s-a dat un număr din Registrul inventarelor, în prezent aflându-se la Sala de studiu, dar nu înainte de a fi efectuată și verificarea existentului cu inventarul.

Operațiunea de verificare va continua și în anii următori, până la parcurgerea tuturor fondurilor ecleziastice.

De asemenea, au fost reinventariate colecții ce aveau inventare vechi, întocmite într-un singur exemplar, unele având rezumate extrem de sumare, altele defectuos întocmite, inventare scrise de mână, cu ștersături, greu inteligibile etc. Astfel, s-au realizat noi instrumente de evidență, întocmite conform *Normelor tehnice*, dactilografiate în trei exemplare. Așa s-a procedat la colecțiile: *Peceți*, *Suluri*, *Planuri și hotărnicii*, iar în prezent se lucrează la colecția *Matrice Sigilare*.

La primele două, s-au întocmit și liste cronologice, iar la *Planuri și hotărnicii* s-au realizat indici la inventare, astfel încât orice cerere sau depistare privind o moșie sau un proprietar etc. se soluționează imediat.

O deficiență ce trebuie corectată se află la colecția *Peceți I*, colecție a Arhivelor Naționale, și *Peceți II*, preluată de la Academia Română, care, deși nu

au putut fi contopite și recotate, deoarece cotele lor erau intrate în circuitul științific, iar *Peceți I* era și microfilmată, pot forma o singură colecție, constituită din două părți, care trebuie să primească în R.G.A. un singur număr, așa cum s-a procedat într-o situație similară, la colecția *Suluri* (I și II). Astfel, avem în R.G.A., pentru *Peceți I* nr. 694, iar pentru *Peceți II* nr. 2246. Propunem să întocmim formele legale pentru radierea din R.G.A. a unuia din aceste numere și cele două părți componente să figureze sub un singur număr.

O problemă de evidență s-a creat și la colecția *Documente fotografice*. În procesul de inventariere, s-a găsit un număr de circa 600 stampe, care nu pot fi integrate în această colecție și pe care le-am inventariat și urmează să constituie colecția *Stampe*. Drept pentru care se va întocmi un proces-verbal de luare în evidență pentru a putea înscrie în R.G.A. această nouă colecție.

Fonduri și colecții care nu au inventare sunt: colecțiile *Documente turcești*, *Tapiuri* și fondul *Tribunalul musulman*, toate conținând documente scrise în paleografia turco-osmană. De asemenea, colecția *Documente armenesti* nu are inventar, iar *Documente istorice* și *Documente fotografice* mai au încă unități arhivistice nefișate.

În încheiere, doresc să atrag atenția asupra unei situații specifice documentelor feudale: în instrumentele de evidență, dar mai ales în planificări și în raportări, se cere precizarea cantităților în unități arhivistice, dar și în metri liniari. Există colecții, precum *Peceți*, *Suluri*, *Matrice sigilare* ș.a., la care aprecierea în m.l. nu este potrivită, făcându-se o estimare discutabilă. Propunem ca pentru astfel de fonduri și colecții să renunțăm a mai trece, în diferitele materiale întocmite, cantitățile de arhivă în metri liniari, menționdu-se doar în unități arhivistice.